

PONOVI MO ZNANJE!

Povijest jezika

Prisjetimo se!

Hrvatski jezik pripada skupini slavenskih jezika koji su dio velike skupine indoeuropskih jezika a dobili su naziv po tome što se prostiru od Indije do zapadne Europe.

Njihovo najbitnije obilježje nije prostor jer na tom području ima i takvih jezika koji ne pripadaju toj skupini (npr. mađarski, finski, estonski), već srodnost koju pokazuju u rječničkom blagu, glasovnom sastavu i gramatičkom ustrojstvu.

Među indoeuropskim jezicima najrodniji su slavenski jezici, a njihova srodnost se može objasniti njihovim zajedničkim podrijetlom. Svi slavenski jezici potječu od zajedničkog prajezika koji se u znanosti naziva *praslavenskim* ili *općeslavenskim*. Zajednička pradomovina svih Slavena nalazila se na području današnje Poljske i obližnjih dijelova Rusije i Ukrajine. Na tom relativno velikom području postojale su određene dijalektalne razlike, ali do stvaranja posebnih slavenskih jezika pridonose velike seobe u razdoblju od 4.–7. stoljeća. Slavenska plemena su na istoku doprla do Ukrajine i Rusije, na zapadu do zemalja današnje Češke i Slovačke pa sve do blizu Hamburga, a na jugu preko Panonije i Vlaške do Balkanskog poluotoka. Do dolaska Mađara krajem 9. stoljeća, stanovništvo na području današnje Mađarske sačinjavaju tzv. Panonski Slaveni koji će se prema zakonima prirodne asimilacije, dolaskom Mađara stopiti s njima. To dokazuje i činjenica da je mađarski jezik primio veliki broj slavenskih posuđenica.

Rasprostranjenost indoeuropskih jezika

Prema užoj srodnosti slavenski jezici se dijele u tri skupine:

- istočnoslavensku: bjeloruski, ruski, ukrajinski
- zapadnoslavensku: češki, donjolužički, gornjolužički, kašupski, polapski, poljski, slovački
- južnoslavensku: bugarski, hrvatski, makedonski, slovenski, srpski, staroslavenski.

Rasprostranjenost slavenskih jezika

U nizu stoljeća u razvoju hrvatskoga jezika dogodilo se mnogo promjena u glasovnom sustavu, u oblicima riječi te u naglasnom sustavu. Te promjene možemo pratiti u staroslavenskom jeziku koji je prvi zapisani slavenski jezik. Najstariji oblici toga jezika nalaze se u prijevodima Biblije i drugih crkvenih spisa iz 10. i 11. stoljeća. *Staroslavenski jezik* je djelo slavenskoga prvučitelja Konstantina-Ćirila kojeg je utemeljio na osnovi jednoga narječja iz okolice Soluna u drugoj polovici 9. stoljeća. Na nj su braća Ćiril i Metod preveli liturgijske knjige. Taj nesačuvani ćirilometodski jezik 9. stoljeća u znanstvenoj literaturi se naziva *starocrkvenoslavenski*, a kasniji jezik iz 10. i 11. stoljeća koji se sačuvao u crkvenim spisima (tzv. kanonski spisi) naziva se *staroslavenskim jezikom*. Budući da je taj jezik bio razumljiv svim Slavenima kao neka vrsta zajedničkoga književnog jezika u novijoj se znanstvenoj literaturi naziva i *općeslavenskim književnim jezikom*. Vremenom se taj jezik mijenjao pod utjecajem pisaca iz određenih slavenskih sredina koji su unosili crte svojih mjesnih govora, pogotovo u glasovnom sustavu i rječničkom blagu te su na taj način pri-

lagođavali općeslavenski jezik svomemu mjesnom govoru. Tako nastao, modificirani tip jezika naziva se redakcijom: *hrvatska, srpska, ruska, bugarska, češka, makedonska, panonskoslavenska*. Prema tome, za hrvatski tip se upotrebljava naziv: *općeslavenski književni jezik hrvatske redakcije*.

863. g. Ćiril je sastavio posebno pismo za slavenske jezike i nazvao ga *glagoljica*. Kasnije se pojavljuje novo pismo, *ćirilica*, nazvana po Ćirilu, iz zahvalnosti prema njemu.

Postoje dva tipa glagoljice: stariji, nazvan *obla glagoljica* i noviji tip, nazvan *uglata ili hrvatska glagoljica*.

Razvoj hrvatskoga jezika možemo pratiti od staroslavenskih spomenika, pisanih glagoljicom i ćirilicom.

Bašćanska ploča

Ponovimo!

Staroslavenski jezik je imao trinaest otvornika (samoglasnika):

a, e, i, o, u, ě (jat), y (jeri), ę, q, ѣ (jor), ѥ (jer), ҃, ҃̌

Prvih pet otvornika i samoglasno r nalaze se i danas u hrvatskome jeziku, a na mjestu ostalih otvornika nalazi se neki od prvih pet, ije/je/e/i ili se ne nalazi ništa.

Tzv. otvornik *jat* (ě) se danas manifestira u raznim izgovorima: ijekavskim, ikavskim, jekavskim i ekavskim na različite načine. U hrvatskom književnom jeziku na njegovu mjestu danas dolazi dvoglasnik /i/e: npr. sěno > sijeno, mlěko > mlijeko, město > mjesto, smějati se > smijati se.

Otvornik *jeri* hrvatski je jezik zamijenio glasom i, npr. synъ > sin, byкъ > bik, ryba > riba.

Staroslavenski je imao dva nazala: *nosno ę* (nazal prednjega reda) i *nosno q* (nazal stražnjega reda) /eⁿ/, /oⁿ/. Hrvatski jezik je nosno ę zamijenio glasom e, a nosno q glasom u, npr. grěda > greda, pętъ > pet, rѣka > ruka, golѣbъ > golub.

Glasovi *jor* i *jer* u staroslavenskom su jeziku označavali otvornike posebnoga tipa, a budući da je njihov izgovor bio uvijek kratak, zvali su se i *poluglasovi* ili *reducirani vokali*. Danas je u hrvatskome jeziku njihovo mjesto preuzeo glas a (na području kajkavskoga narječja e), a na kraju riječi ili u određenim položajima unutar riječi su se izgubili, pa tako imamo npr. dьnъ > dan, oтѣъ > otac, sьnъ > san, dьska > daska.

Gubitak poluglasnika utjecao je i na neke glasovne promjene, primjerice na jotaciju: listъje > lišće.

Pored otvorničkog (*samoglasnog*) glasa r postojao je u staroslavenskome jeziku i otvornički glas l. Bilježili su se skupovima rъ, lъ ili rъ, lъ, a u današnjem jeziku samoglasničko l je zamijenjeno glasom u dok je samoglasničko r ostalo i dalje samoglasničko:

кѣrvъ > krv, smѣrtъ > smrt, vlъna > vuna, slъnъce > sunce, vlъkъ > vuk.

U zatvorničkom sustavu staroslavenskoga jezika uz otvorničko r postojalo je i nepčano r' (mor'e) i zatvornik dz (ə) koji je prešao u glas z. U staroslavenskom jeziku nisu postojali glasovi ć, đ, dž. Umjesto ć dolazio je skup št (noštъ > noć, moštъ > moć), a umje-

sto *đ* skup *žd* (žežďb > žeď, mežda > međa). Glas *dž* je nastao od *č* u skupu *-čbb-* nakon ispadanja poluglasa *ь*: vračbba > vradžba, srdčbba > srdžba.

Došavši u današnju postojbinu i primivši kršćanstvo, Hrvati su za službenu uporabu primili i latinski jezik, ali ubrzo su preveli najpotrebnije crkvene knjige i najvažnije molitve na tadašnji književni jezik – starocrkvenoslavenski. Međutim, crte narodnoga jezika veoma brzo prodiru u taj jezik pa se tako formiraju mješoviti tipovi književnoga jezika u kojemu djelomice prevladavaju elementi čakavskoga narječja, a kasnije i kajkavskoga narječja. Takvim jezikom su pisani i naši najstariji poznati pisani hrvatski spomenici kao npr. *Bašćanska ploča*, *Krčki natpis*, *Bečki listići* ili *Valunska ploča*.

Prvi nađeni pisani spomenik je *Bašćanska ploča*. Ona je pisana glagoljicom prijelaznoga tipa s oble na uglatu glagoljicu. Od prvih pisanih spomenika ona je najvažnija jer je s njome hrvatski književni jezik dobio pisani oblik pa se često navodi kao simbol početka hrvatske književnosti na hrvatskome jeziku. S njom se počinje razvijati bogata srednjovjekovna književnost kojoj kao jezična podloga služi narodni čakavski jezik od samih početaka (npr. *Šibenska molitva* iz 1347.).

U 12. stoljeću se uz glagoljicu počeo rabiti i jedan drugi tip ćirilice, tzv. zapadna ćirilica, a budući da su je rabili uglavnom na južnom dijelu Hrvatske i u Bosni i Hercegovini, nazvana je *bosanicom* ili *bosančicom*. Njome su napisani neki od važnijih spomenika, kao što je *Povaljska listina* (iz 1184./1250.) ili *Poljički statut* (1444.).

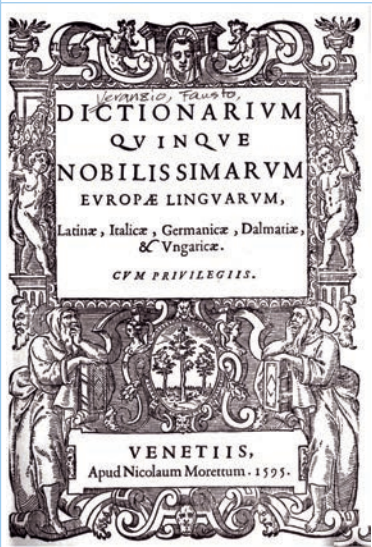
Od *Reda i zakona zadarskih sestara dominikanki* iz 1345. g. u hrvatske tekstove prodire uporaba i trećeg hrvatskog pisma – *latinice*. Tako su do kraja 15. stoljeća Hrvati usvojili latinicu kao svoje nacionalno pismo, iako su do 19. stoljeća u uporabi ostala sva tri pisma.

Naš današnji hrvatski književni jezik je započet krajem 15. stoljeća kada je u hrvatsku književnost ušlo i štokavsko narječje. To se dogodilo pojavom pjesnika Dubrovčana Šiška Menčetića i Džore Držića te nepoznatih pjesnika čije je pjesme 1507. g. u zbornik prikupio mladi dubrovački vlastelin Nikša Ranjina (*Ranjinin zbornik*).

U šesnaestom stoljeću latinica je postala prvim, a u sedamnaestom i jedinim pismom u Hrvata. Također je u šesnaestom stoljeću došlo i do miješanja svih triju hrvatskih narječja (čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga), pa je na taj način dobiven svojevrsni zajednički

Poljički statut, hrvatskoćirilčni spomenik, prijepis s kraja XVI. st.

hrvatski književni jezik koji se u suvremenom jezikoslovlju naziva *književni koine* (grč. koinós – zajednički).

Faust Vrančić je objavio i prvi tiskani (petojezični) rječnik 1595. g.

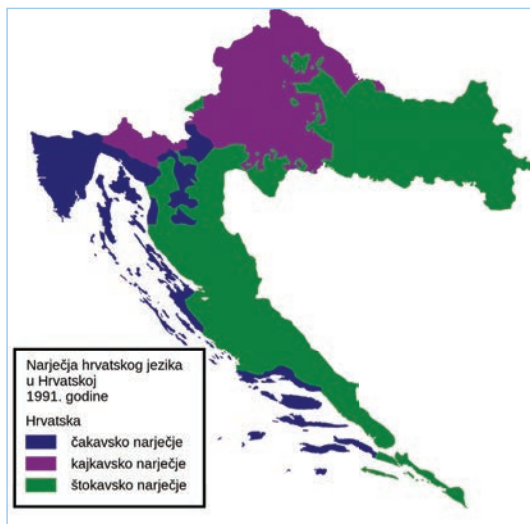
Hrvatska narječja

Ponovimo!

Narječje je prostorno određen jezik pojedine skupine ljudi unutar širega društva. Narječje je širi pojam unutar kojega govorimo o dijalektima ovoga ili onoga narječja, dok lokalne jezične crte nekog mjesta nazivamo govorom.

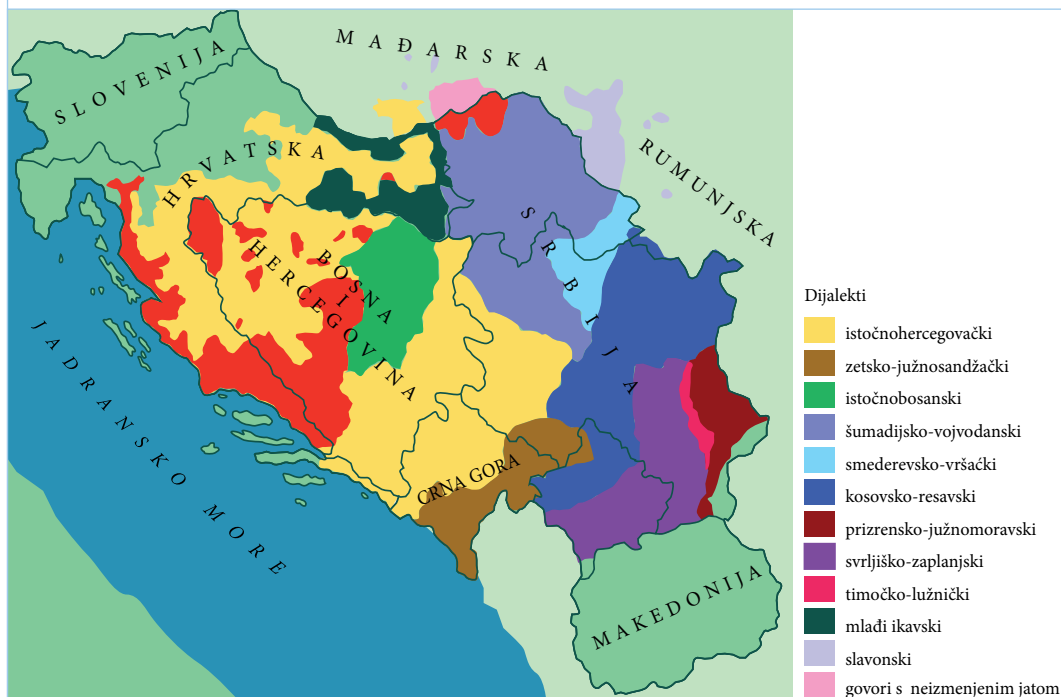
Danas razlikujemo tri hrvatska narječja: štokavsko, čakavsko i kajkavsko narječje. Ta narječja su dobila svoje nazive po upitno-odnosnim zamjenicama *što*, *ča*, *kaj*.

Štokavskim narječjem se govori na velikom području u Hrvatskoj i izvan nje. U Hrvatskoj se štokavski govori u velikom dijelu Dalmacije i Slavonije, u Baranji, na Kordunu, Banovini, Lici, dijelom u Gorskom kotaru i Žumberku, a izvan Hrvatske u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Srbiji i na Kosovu kao i među Hrvatima u Mađarskoj. Iako su štokavski govori i izgovori prilično različiti, ipak možemo primijetiti nekoliko zajedničkih crta:

Dijalektološka karta Hrvatske

1. *na glasovnoj razini:*
 - a) vokalizacija (l prelazi u o, npr. bil-bio);
 - b) skup čr dao je cr (crven);
 - c) prijedlog v zamijenjen sa u;
 - d) glas h se izgubio
2. *na razini oblika:*
 - a) D, L, I množine dobili su isti nastavak;
 - b) G množine u imenica dobio nastavak -a,
 - c) očuvala se dvojina uz brojeve dva, tri, četiri
3. *na razini riječi:* turcizmi

Dijalektološka karta štokavskog narječja

*Faljen Isus i Marija, pozdravlja vas Šokadija,
Šume hrasta, nepregledna polja žita, tu je šokačka kuća lipa!
Šokački život, tradicija i običaji naši sada mogu bit' i vaši,
Ostavite telefone, gradske gužve, život brzi ak' ste mislili kuda ići!
Dođite u šokačku kuću jer tambura i pisma svačije srce liči.
Za vas, gosti dragi, zidana je avlija i uvek širom otvorena kapija!*

(Na ulazu Šokačke kuće u Semeljcima)

Prema tome koja je alternacija staroslavenskoga glasa jata u pojedinim govorima, razlikujemo tri izgovora u štokavskome narječju:

- jekavski** (lijep-ljepši)
- ekavski** (lep-lepši)
- ikavski** (lip-lipši).

Također važna razlikovna obilježja štokavskih govora jesu suglasnički skupovi *št*, *žd* koji su se u nekim govorima manifestirali kao *šč*, *ždž*, pa prema tome razlikujemo **ščakavske** i **štakavske** govore (dvorišće-dvorište, Goražde-Goražde).

Čakavskim narječjem se govori u Hrvatskom primorju, Istri, na otocima do Lastova, dijelom u Dalmaciji (Split, Zadar), u Lici, Gorskom kotaru i Žumberku.

*Za me je Vazan
jedan jako lipi dan.
Samo idemo, pijemo
i svega dobijemo.*

*Lipo mi je prvi dan
kad s mamom jaja pituramo.
Mi dica se počnemo prepirat
u kakvu boju ćemo koje jaje
piturat.*

*U jutro na Vazan
prvo blagoslovljenu hranu provan.
Pole si čokoladna jaja gremo
otprit.
Ne moremo čekat da vidimo
ča ćemo unutra dobit.*

*Lipo mi je i ki ne moran
na školu pensat...
još ću se moć cilu šetimanu
doma igrat i z bičikleton pejat.*

(Učenički rad iz Pazina)

Osnovna razlikovna obilježja čakavskoga narječja su sljedeća:

1. na glasovnoj razini:

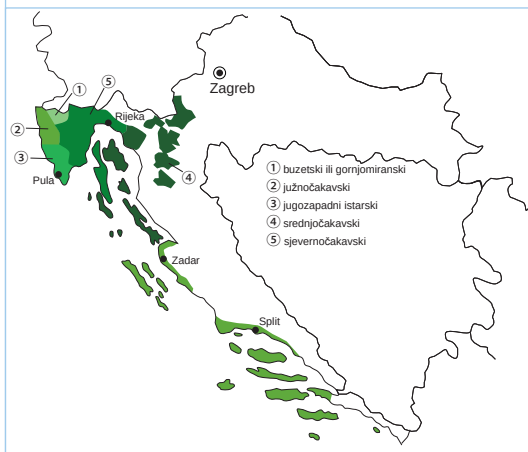
- a) pored pet uobičajenih otvornika koje ima i štokavsko narječje, nalazimo i zatvoren izgovor otvornika a, o, e kao i neke dvoglase (*gruad, kuonj*)
- b) slogotvorno *r* se izgovara s popratnim a ili e (*parst, berdo*)
- c) nekadašnji poluglasovi su se odrazili kao *a* (*dan*), *e* (*den*) ili *o* (*don*)
- d) neki čakavski govori zamjenjuju *č* sa *c* (ili *š* sa *s*, ili *ž* sa *š*), a ta se pojava zove *cakavizam*
- e) zadržan je skup *čr* (*črn*)
- f) na mjestu *đ* dolazi *j* ili *dj* (*meja, sudje*)
- g) samoglasničko *l* se izgovara kao *u*, negdje i kao *al, el, ol* (*valk, velk, volk* – vuk)
- h) vokalizacija se ne provodi (*rekal, selce*)
- i) *lj* se zamjenjuje sa *j* (*jubav*)
- j) krajnje *m* se zamjenjuje sa *n* (*sedan, volin*)
- k) skup *št* se izgovara kao *šč* (*dvorišće*)
- l) prijedlog *u* se izgovara kao *u* ili *va*
- m) čakavsko *ć* nije sliveni glas, već se izgovara kao umekšano *t'*

2. *na razini oblika:*

- a) čuvaju se zastarjeli nastavci za pojedine padeže (*na vrateh, va šume*)
- b) u većini govora infinitiv gubi krajnje *-i* (*vodit, nosit*)
- c) malo čakavskih govora čuva aorist i imperfekt

3. *na razini riječi*

- a) čuvaju se mnoge zastarjelice (*les-šuma, daž-kiša, otrok-dijete*)
- b) upitne zamjenice glase *ki* i *ča* umjesto *tko* i *što*
- c) čakavski govori imaju mnogo talijanizama (*kantat-pjevat, portun-luka*)
- d) čakavski govori imaju uglavnom tronaglasni ili dvonaglasni sustav (dva silazna naglasaka i akut, ili samo dva silazna).

Čakavsko narječje na području Hrvatske

I u čakavskom narječju se staroslavenski jat manifestirao na razne načine, pa prema tome razlikujemo **ekavske čakavske govore** (u istočnoj Istri: Opatiji, Kastavu; Rijeci, Bakru, djelomice u Gorskom kotaru i na čitavom otoku Cresu), **ikavsko-ekavske čakavske govore** (na otocima Krku, Rabu, Lošinju, Susku, Pagu, Dugom otoku, na Hrvatskom primorju od Kraljevice do Novog Vinodolskog, u Senju, sjevernoj Lici, dijelu Gorskog kotara i Žumberka), **ikavske čakavske govore** (u zapadnoj Istri, u čakavskim mjestima na dalmatinskom kopnu: u Splitu i Zadru, u zapadnom dijelu

poluotoka Pelješca, na otocima Ugljanu, Pašmanu, Murteru, Šolti, Hvaru, Braču, Korčuli i Visu) i **jekavske čakavske govore** (na otoku Lastovu).

Prostori gdje se čakavskim narječjem govori smanjuju se od 15. stoljeća u korist štokavskoga i kajkavskoga. Kako se čakavsko stanovništvo raseljavalo tijekom borbi s Turcima, danas se čakavski govori u dijelu Austrije i Mađarske (gradišćanski Hrvati) te u Slovačkoj.

Danas se **kajkavski** govori u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: zapadna Podravina, Međimurje, Hrvatsko zagorje, Prigorje, Posavina, Turopolje, Pokuplje, Gorski kotar i dio sjeverne Istre.

*Vu Zagorju se navek pita same KAJ,
a kaj ja tu morem? Takev je to kraj.*

*Zagorci su stvarno pravi ljudi,
nema nijedog stranca gdo im se ne čudi.*

*Oni furt neke oko hiže hasne,
i delaju se do večeri kasne.*

*Zagorci na njive za počivanje ne znaju,
pak se z motikom v ruki delaju.*

*Takve vam je Zagorje, čudni kraj,
Gde se navek pita same KAJ?*

(Učenički rad iz Bedekovčine)

Kajkavsko narječje na području Hrvatske

Temeljne odlike kajkavskoga narječja:

1. *na glasovnoj razini*

- amoglasnici imaju više izgovornih varijanti (otvoreniji su ili pak zatvoreniji od uobičajenih)
- stari poluglasovi su zamijenjeni sa *e* (*den, veter, dober*)
- alternacija jata je uglavnom ekavska (s prilično zatvorenim izgovorom)
- skup *čr* nije zamijenjen sa *cr* (*črn, črv*)
- umjesto standardnih *č* i *ć* kajkavski ima samo *č* (*sveča, noć*; isto vrijedi i za *dž* i *đ*)
- ispred samoglasnika u riječima koje počinju samoglasnikom javljaju se *h, j* ili *v* (*vuho, vura, japa, Hadam*)
- ne vrši se vokalizacija na kraju sloga (*bil, delba*)

- h) umjesto *lj* i *nj* izgovara se *l* i *jn* (*ludi*, *kojn*)
- i) ne provodi se sibilizacija (*junaki*, *vragi*)
- j) neki govori umjesto *đ* izgovaraju *j* (*meja*, *mlajši*)
- k) glas *h* se bolje čuva nego u štokavskome
- l) ne provodi se jotacija (*listje*, *grobje*)
- m) zvučni suglasnici se izgovaraju bezvučno na kraju riječi (*laf* – *lav*, *bok* – *bog*, *nof* – *nov*)
- n) prijedlog *u* se ponekad izgovara kao *v* ili *vu* (*včinil* – *učinio*)
- o) skup *sv* često se javlja obrnuto kao *vs* (*vse* – *sve*)
- p) prijedlog *s* se izgovara kao *z* (*z drugemi*)
- 2) *na razini oblika*
 - a) u sklonidbi se čuvaju zastarjeli nastavci (npr. G mn. bez nastavka: *žen*, *ruk*, ili s nastavkom -ov, -ev odnosno -of, -ef: *koscof*, *konjef*; D, L i I mn. nisu izjednačeni: *ljudem*, *ljutih*, *ljudmi*; nemaju vokativa)
 - b) umjesto neodređenog pridjeva često se rabi određeni (*On je tak dobri*)
 - c) česti nastavci za tvorbu komparativa su -ši, -eji i -ejši (*bolši*, *stareji*, *bogatejši*)
 - d) I jd. osobnih zamjenica je *menum*, *tebum*
 - e) sklanjaju se i brojevi od pet nadalje (*za petimi bregi*)
 - f) ne postoji futur prvi, imperfekt, aorist i glagolski prilog prošli
 - g) razlikuje se infinitiv od supina, krnjeg oblika infinitiva koji se rabi kada glagolska radnja označava neku namjeru (*Idem spat.*)
 - h) 3. lice mn. prezenta često ima nastavak -eju i -iju (*pleteju*, *nosiju*)
 - i) buduća radnja se izražava futurom drugim (*rekel bum*) ili prezentom svršenih glagola (*Taki ti donesem.*)
 - j) česti su povratni glagoli s povratnom zamjenicom u dativu (*zemi si*)
- 3) *na razini riječi*
 - a) ima dosta sačuvanih zastarjelica (*čez* – *kroz*, *oblok* – *prozor*, *vre* – *već*)
 - b) velik broj germanizama (*rajngla* – *varulja*, *štenge* – *stepenice*) i hungarizama (*fela* – *vrsta*, *betežan* – *bolestan*, *pajdaš* – *prijatelj*)
 - c) česta je uporaba umanjenica i imenica odmila (*zajček*, *lonček*, *mamica*)
 - d) upitne zamjenice za živo glase *gdo*, *do*, *što*, *kteri*, *ki*, a za neživo *kaj*, *kej* ili *ke*.

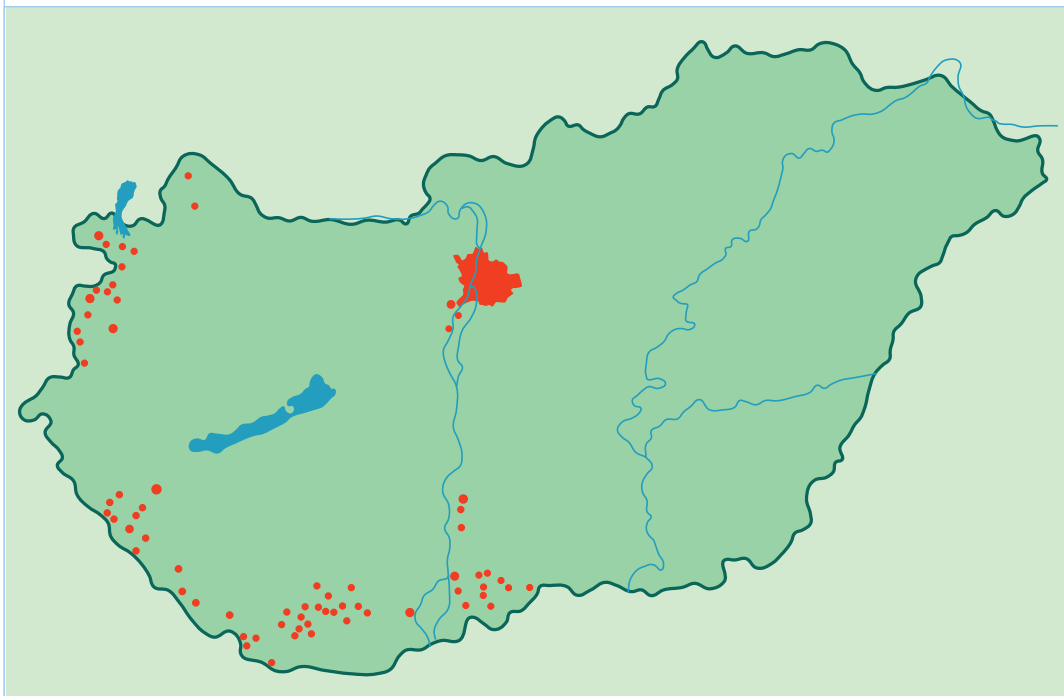
Jugozapadno od Karlovca između rijeke Korane i Mrežnice, u luku Kupe te uz donji tok rijeke Dobre se govori po jednim obilježjima kajkavski, po drugim osobinama čakavski, pa stoga možemo govoriti o miješanim, **čakavsko-kajkavskim** odnosno **kajkavsko-čakavskim** govorima. Govori u Bregani, Kobiliću, Ozlju i Pribiću imaju više kajkavskih, a u Bariloviću, Dugoj Resi i Ogulinu više čakavskih crta.

Neki hrvatski dijalektolozi u čakavsko-kajkavske govore ubrajaju i **buzetski** i **gornjo-miranski dijalekt** sjevernoga dijela Istre.

Najvažnije osobine čakavsko-kajkavskih govora jesu ekavsko-ikavska alternacija jata (*belo mliko*), upitne zamjenice *gdo*, *ki* za živo te *kaj* i *kej* za neživo, odnosno dvo- i trona glasni sustav.

Zadatak!

Na temelju udžbenika *Gramatike hrvatskoga jezika za 9. razred* ponovite u kojim se krajevima Mađarske govori štokavskim, kajkavskim i čakavskim narječjem. Pomoći će vam i dijalektološka karta.

Područja u Mađarskoj u kojima se govori hrvatskim jezikom

Glasovi

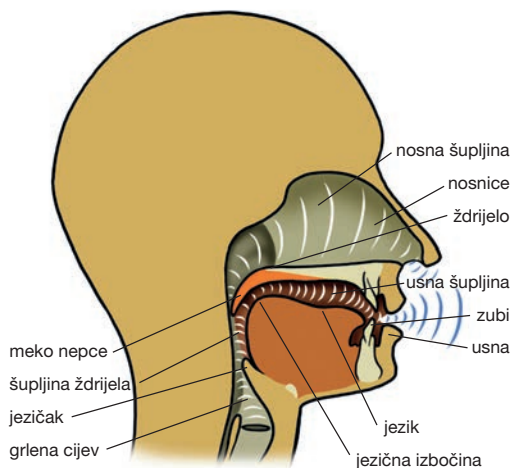
Podsjetimo se!

Glas je najmanji govorni odsječak, tj. najmanja sljedbena govorna jedinica koja služi za razlikovanje značenja. Glas koji u jeziku služi za razlikovanje značenja u jezičnoj se znanosti naziva **fonem**. **Fonem** je najmanja jezična jedinica koja ima razlikovnu ulogu, ali nema značenja.

Znanstvena grana koja proučava foneme naziva se **fonologija** (grč. *phone* = glas, *logos* = riječ, govor).

Znanstvena disciplina koja proučava tvorbu i obilježja glasova naziva se **fonetika**.

Izgovor svakoga glasa ovisi prije svega o njegovom glasovnom okružju. Takvi govorni zvukovi koji ne razlikuju značenje nisu glasovi, nego različiti glasovni ostvaraji ili glasovne inačice jednoga glasa. U jezičnoj znanosti glasovne se inačice nazivaju **alofonima** ili **fonemskim varijantama**.

Glasovi se u hrvatskome jeziku tvore uz pomoć izdisajne zračne struje koja kreće iz pluća, prolazi kroz druge govorne organe te na kraju izlazi van. **Govorni organi** su dijelovi tijela koji sudjeluju u govoru zauzimajući određen položaj: pluća, dušnik, grkljan, ždrijelo, glasnice, nosna šupljina i usna šupljina u kojoj se još nalaze ostali organi: jezik, desni, nepce, jedro, resica i zubi.

Kad zračna struja slobodno prolazi kroz govorne organe (od pluća do usana), nastaju **otvornici**.

Kad se prolaz zračnoj struji djelomično ili potpuno zatvara, nastaju **zatvornici**.

Pregled hrvatskih otvornika

	PREDNJI	SREDIŠNJI	STRAŽNJI
VISOKI	i		u
	ie		
SREDNJI	e		o
NISKI		a	
	NEZAOBLJENI		ZAOBLJENI

Pregled hrvatskih zatvornika

TVORBA	NAČIN									
	Zvonačnici				Šumnici					
MJESTO	Usni			No-sni	Zapornici		Tjesnačnici		Slivenici	
	pribli-žnici	protočnici								
		treptaj-nik	boč-nici		zv.	bzv.	zv.	bzv.	zv.	bzv.
Usnenici				m	b	p				
Zubno-usnenici	v							f		
(Zubno)desnici		r	l	n	d	t	z	s		c
Prednepčanci							ž	š	dž	č
Nepčanci	j		lj	nj					đ	ć
Jedrenici					g	k		h		

GLASOVNE PROMJENE

Glasovi najčešće dolaze u skupovima: u riječima (*moći*) ili izgovornim cjelinama (*moći ćete*). Ponekad se u takvim skupovima nađu jedan do drugoga dva glasa koji su različiti po zvučnosti ili tvorbi. Težnja za što lakšim izgovorom tih glasova dovodi do različitih promjena: neki se glasovi mijenjaju, neki se gube, između nekih se umeće novi glas, i sl.

Ponovimo sve glasovne promjene!

<i>naziv glasovne promjene</i>	<i>definicija</i>	<i>primjer</i>
<i>navezak</i>	pokretni samoglasnik na kraju riječi koji ne mijenja značenje riječi, ali je govor uz pomoć njega milozvučniji	dragog (a) tvojeg (a) , tad (a) , s (a)
<i>nepostojano a</i>	samoglasnik a između zadnja dva suglasnika kojeg u nekim oblicima iste riječi nema	mom ak , djevoj aka , društ ava
<i>nepostojano e</i>	prema književnome nepostojanom a, kajkavsko narječje ima nepostojano e	Gub ec , Vrbov ec , Be- lost enec
<i>vokalizacija</i>	zamjena glasa l s glasom o na kraju riječi/sloga	radio, bio, ande o , mio
<i>prijeglas</i>	I. samoglasnik o mijenja se u e pod utjecajem prethodnog, prednjonepčanog suglasnika ili suglasnika c II. promjena samoglasnika e u u u vokativu jednine imenica muškoga roda, također pod utjecajem prethodnoga nepčanika ili drugih suglasnika (c, r) III. promjena kada se je koje je postalo od jata nalazi ispred otvornika o (koji je opet postao od l) mijenja u i IV. je, nastalo od jata, mijenja se u i i ispred zatvornika j, lj (prema ekavskome e)	Kovač ev , kralj evi , pri- jatelj em ; Kovaču, kralju, prija- telju; volio, htio; bilježnica, grijati
<i>palatalizacija</i>	jedrenici k, g, h (katkad i c, z) ispred e, a ponekad i i prelaze u č, ž, š	mom če , o če , bo že , kne že , kru žić , di že , mušica
<i>sibilarizacija</i>	jedrenici k, g, h u nekim oblicima ispred i mijenjaju se u c, z, s	mom ci , no zi , ora sima , le zi
<i>jotacija</i>	stapanje nenepčanih suglasnika s glasom j u novi, nepčani suglasnik	vi čem , ro đen , sol ju , kamen je , ja šem , gro- bl je
<i>jednačenje šumnika po zvučnosti</i>	kada se nađu jedan do drugoga dva šumnika različite zvučnosti, oni se izjednačuju radi lakšega izgovora, na taj način da se prvi prilagođava drugome	slatko, ro p stvo, z bo - gom, sva d ba, naru dž - ba
<i>jednačenje zatvornika po mjestu tvorbe</i>	I. šumnici s i z ispred nepčanika č, ć, lj, nj, đ, dž zamjenjuju se sa svojim nepčanim parovima, sa š i ž II. kada se nosnik n nađe ispred dvousnenih zapornika b ili p, zamjenjuje se nosnim dvousnenikom m	no š nja, vo ž nja, gro ž de; stamb e ni, obramb e ni
<i>gubljenje suglasnika</i>	kada se nađu dva ista zatvornika jedan do drugoga, izgovara se i piše samo jedan	pred v orje, be ž ični

UVOD U MORFOLOGIJU

Morfem

Ponovimo značenje pojmova *fonem* i *morfem*! Pokušajte definirati što ti pojmovi znače.

Zasigurno ste primijetili da smo u dvjema rečenicama zamijenili svega jedan glas, a da se pri tome značenje rečenice promijenilo.

Prva i druga sličica stripa stavljaju u fonološku opreku *m* i *v*. U fonološkoj opreci *molim vas* – *volim vas* prepoznavamo foneme *m* i *v*.

Gospodo, molim vas (sastoji se od fonema /g/o/s/p/o/đ/o/m/o/l/i/m/v/a/s/)

Gospodo, volim vas (sastoji se od fonema /g/o/s/p/o/đ/o/v/o/l/i/m/v/a/s/)

Kada smo promijenili fonem /m/ s fonemom /v/, promijenilo se značenje riječi, iako je fonološka okolina ostala ista. Kada bismo se svojem sugovorniku obratili sa /m/ ili /v/, to mu ne bi ništa značilo, ali uopće nije isto hoćemo li se u samoposluži prodavačici obratiti sa *Molim vas* ili *Volim vas*. Iako fonem nema svoje značenje, ima razlikovnu funkciju.

Za + 5!

Znate li da morfologiju kao znanstvenu disciplinu nalazimo ne samo u jezikoslovlju, nego i u biologiji (biološka morfologija) i geologiji (geomorfologija)?

Fonem je najmanja jezična jedinica koja sama nema značenje, ali ima razlikovnu ulogu, npr. **m**olim/**v**olim, **val**/š**al**, **p**iše/**d**iše

Morfem je najmanja jezična jedinica koja ima značenje.

Vraćajući se našem primjeru primijetiti ćemo da se riječi molim i volim mogu podijeliti na dva dijela od kojih svaki ima svoje značenje:

mol – temeljno značenje riječi, dakle korijen riječi (moliti)

vol – temeljno značenje riječi, dakle korijen riječi (voljeti)

-im – značenje glagolskog lica, broja i vremena, tj. 1. lice jednine, sadašnje vrijeme (prezent)

Razmislite! Od koliko se morfema sastoji jedna riječ? Da biste dobili odgovor na to pitanje morate izvršiti morfološku analizu, tj. rastaviti sljedeće riječi na morfeme: *ja*, *mama*, *voljeti*, *brodarski*, *gledateljica*.

ja = ja (jedan morfeem)

mama = mam-a (dva morfema)

voljeti = vol-je-ti (tri morfema)

brodarski = brod-ar-sk-i (četiri morfema)

gledateljica = gled-a-telj-ic-a (pet morfema)

Morfemska analiza je rastavljanje riječi na morfeme.

Riječ je najmanja samostalna jedinica koja ima značenje, a može se sastojati od jednog ili više morfema.

Za + 5!

Znate li koja je razlika između sloga i morfema?

Slog je izgovorna jedinica što znači da podjelom riječi na slogove dobivamo odsječke bez značenja: *pro-fe-so-ri-ca*, *ro-di-telj*, *vo-do-pad*.

Morfem je značenjska jedinica pa podjelom riječi na morfeme dobivamo odsječke sa značenjem: *profesor-ic-a*, *rod-i-telj-θ*, *vod-o-pad-θ*.

Provjerite koliko je morfema u riječi *bol*!

Na prvi bismo pogled odgovorili da je to samo jedan morfeem: bol. Međutim, počnemo li sklanjati tu riječ, primijetiti ćemo sljedeće:

N bol

G bol-i

D bol-i

A bol

V bol-i